

Sigmund Frojd
ODABRANA DELA

Naslovi originala
Totem und Tabu

Sigmund Frojd

TOTEM I TABU

NEKE PODUDARNOSTI U DUŠEVNOM ŽIVOTU
DIVLJAKA I NEUROTIČARA

NEVEN

PREDGOVOR

Sledeća četiri članka, koja su se pod naslovom koji je podnaslov ove knjige pojavila tokom prve dve godine izlaženja časopisa *Imago* koji sam uređivao, odgovaraju mom prvom pokušaju da stavove i rezultate psihoanalize primenim na nerazjašnjene probleme psihologije naroda. Ova knjiga predstavlja, s jedne strane, metodološku suprotnost u odnosu na radove Vundta koji koristi pretpostavke i načine rada neanalitičke psihologije, i, s druge strane, u odnosu na radove psihoanalitičke škole iz Ciriha koja nastoji da probleme individualne psihologije rešava koristeći građu psihologije naroda.¹ Spremno priznajem da su obe ove strane dale podsticaj za moje radove.

Njihovi nedostaci su mi dobro poznati. Neću da se dotičem onih koji su tipični za ovakva početnička istraživanja, ali, drugi zahtevaju objašnjenje. Četiri članka koja su objedinjena u ovoj knjizi nesumnjivo izazivaju interesovanje šireg kruga obrazovanih ljudi, ali njih, zapravo, može da razume i proceni samo manji broj onih kojima psihoanaliza nije više strana zbog svoje specifičnosti. Oni mogu da posreduju između etnologa, filologa i sličnih, s jedne strane, i psihoanalitičara s druge, ali ipak ne mogu da obema stranama

¹ Jung, *Preobražaji i simboli libida*, Godišnjak za psihološka i psihoanalitička istraživanja, deo IV, 1912; isti autor: *Pokušaj prikaza psihoanalitičke teorije*, isto, deo V, 1913.

pruže ono što im izmiče: prvima dovoljan uvid u novu psihološku tehniku, a drugima dovoljno ovladavanje obradom građe koje se pri tom očekuje. Stoga, i jedni i drugi moraju da se zadovolje time da međusobno podstaknuta pažnja preraste u izazov očekivanja da bi njihovo češće susretanje moglo da im donese korist u radu.

Dve glavne teme zbog kojih je ova knjiga dobila svoj naziv *Totem i tabu* nisu obrađene na isti način. Analiza tabua je mnogo preciznija i urađena je kao pokušaj sveobuhvatnijeg rešavanja problema. Istraživanje totemizma je skromnije u svojim nastojanjima; to je sve što, za sada, psihoanalitičko stanovište može da doprinese razjašnjenju problema totemizma. Do ove razlike je došlo zbog toga što tabu i danas postoji u našem društvu, i mada se smatra negativnim i mada je usmeren na druge sadržaje u skladu sa svojom psihološkom prirodom, on nije ništa drugo do Kantov kategorički imperativ koji teži tome da deluje prinudno i da odbaci svaku svesnu motivaciju. Nasuprot tome, totemizam je otuđen od naših današnjih osećanja, a u realnosti je odavno napušten i zamenjen novijim oblicima religioznih i društvenih institucija; od njega su ostali samo slabi tragovi u religiji, običajima i navikama u životu današnjih civilizovanih naroda, a pretrpeo je veliki preobražaj i kod onih naroda kod kojih i dalje postoji.

Društveni i tehnološki napredak čovečanstva mogao je da utiče na tabu mnogo manje nego na totemizam. U ovoj knjizi je učinjen pokušaj da se otkrije prvobitni smisao totemizma iz njegovih infantilnih tragova i iz nagoveštaja u kojem se on, tokom razvoja naše dece, ponovo pojavljuje. Bliska povezanost između totema i tabua utire daljnje puteve hipotezi koja se ovde zastupa, pa ako ona na kraju i dovodi do neverovatnih zaključaka, ta karakteristika joj ne daje nijedan razlog protiv mogućnosti da je više ili manje bliska stvarnosti koju je toliko teško rekonstruisati.

I

STRAH OD INCESTA KOD
PRIMITIVNIH NARODA

Čoveka pradavnih vremena poznajemo zahvaljujući nivoima razvoja koje je prolazio, njegovim spomenicima i oruđu koje nam je ostavio, njegovim umetničkim delima, njegovoj religiji i životnim stavovima koje smo upoznali, bilo neposredno, bilo pomoću legendi, mitova i bajki, kao i zahvaljujući ostacima njegovog načina razmišljanja koji i dalje postoje u našim sopstvenim običajima i navikama. Ali, osim toga, on je u izvesnom smislu i naš savremenik; naime, u svetu još uvek postoje ljudi za koje smatramo da su bliži primitivnom čoveku nego nama samima i u kojima prepoznajemo direktne potomke i predstavnike davnog čoveka. Na ovaj način, mi donosimo sud o takozvanim divljim i poludivljim narodima, čiji nam duhovni život postaje izuzetno zanimljiv zbog toga što u njemu možemo da prepoznamo dobro očuvane rane faze našeg sopstvenog razvoja.

Ako je ova pretpostavka tačna, tada bi poređenje „psihologije primitivnih naroda” kojom se bavi etnologija i „psihologije neurotičara”, koja je postala poznata zahvaljujući psihoanalizi, trebalo da ukaže na brojne podudarnosti i omogući nam da se ono što je već donekle poznato sagleda u novom svetlu.

Kako zbog spoljašnjih, tako i zbog unutrašnjih razloga, za ovo poređenje sam izabrao pleme koje su etnolozi opisali kao najzaostalije i najsiromašnije divljake, a to su prastanovnici najmlađega kontinenta – Australije, koja i u svojoj fauni čuva toliko toga arhaičnog i na drugim mestima nestalog.

Starosedeooci Australije smatraju se posebnom rasom kod koje ne postoji ni fizička ni jezička srodnost sa njihovim najbližim susedima – melanezijskim, polinezijskim i malajskim narodima. Oni ne grade ni kuće ni čvrste kolibe, ne obrađuju zemlju, ne drže domaće životinje – osim pasa, nije im poznata ni veština izrade grnčarije. Hrane se isključivo mesom svih mogućih životinja koje uspeju da ulove i korenjem koje iskopaju.

Kod njih ne postoje ni kraljevi ni poglavice, a o zajedničkim poslovima odlučuje se na skupštini odraslih muškaraca. U potpunosti je pod znakom pitanja da li mogu da im se pripisuju makar i tragovi religije u obliku poštovanja nekog višeg bića. Plemena koja žive u unutrašnjosti kontinenta i koja se bore sa najtežim životnim uslovima zbog oskudice vode, u svim područjima su primitivnija od onih koja žive bliže obali.

Od ovih jadnih, golih kanibala zasigurno se ne može očekivati da se u seksualnom životu ponašaju moralno u našem smislu reči i da su svom polnom nagonu postavili visoke mere ograničenja. Ali, ipak, pokazuje se da su oni veoma brižljivo i pažljivim i strogim proučavanjem postavili sebi za cilj onemogućavanje incestuoznih seksualnih odnosa. Čini se čak da njihova celokupna društvena organizacija služi ovom cilju ili može da se s njim dovede u vezu.

Umesto svih religioznih i društvenih institucija koje ne poseduju, kod domorodaca u Australiji postoji *sistem totemizma*. Australijska plemena dele se na manje rodovske zajednice ili klanove, a svaki od njih dobija naziv po svom *totemu*. Stoga, postavlja se pitanje: šta je to totem? To je po pravilu neka životinja – bilo ona koja služi za ishranu i bezazlena je, bilo ona koja je opasna i izaziva

strah, a mnogo ređe je to neka biljka ili neka prirodna pojava (kiša, voda) i totem se nalazi u sasvim posebnom odnosu prema toj celokupnoj zajednici. Totem je pre svega praotac tog klana, ali i njegov duh zaštitnik i pomagač, koji pripadnicima tog klana šalje proročanstva, i, mada inače može da bude opasan, on prepoznaje i čuva svoju decu. Zbog toga, svi pripadnici jednog totema podležu svetoj obavezi da ne smeju da ubiju (unište) svoj totem i uzdržavaju se da ga jedu (ili na bilo koji drugi način koriste). Karakteristike totema ne odnose se samo na pojedine životinje ili jednu od njih, već na sve pripadnike te vrste. Povremeno se priređuju posebne svečanosti na kojima pripadnici totema obrednim plesovima predstavljaju ili imitiraju pokrete i osobine svog totema.

Totem se nasleđuje bilo po majčinoj bilo po očevoj liniji (najverovatnije je prenošenje po majci svugde bilo prvobitan način, a tek kasnije ga je zamenilo nasleđivanje po ocu). Pripadnost određenom totemu predstavlja osnovu svih društvenih obaveza domorodaca iz Australije i proteže se, s jedne strane, izvan pripadnosti plemenu, a s druge strane, nadilazi krvno srodstvo.¹

Totem nije vezan za zemlju i mesto; pripadnici totema žive razdvojeni jedni od drugih i u miru s pripadnicima ostalih totemskih zajednica.²

¹ Frejzer *Totemizam i egzogamija*, deo I, str. 53: *Totemska povezanost jača je od krvne veze ili od porodičnih veze u modernom smislu.*

² Ovaj najkraći izvod totemističkog sistema ne može da se ostavi bez objašnjenja i ograničenja; naziv *totem* preuzeo je u obliku *totam* 1791. godine Englez Long od severnoameričkih crvenokožaca. Sam predmet naišao je na ogromno interesovanje u nauci i postao tema bogate literature, iz koje glavnim smatram četvorodelni rad Frejzera *Totemizam i egzogamija*, iz 1910. godine, kao i knjige i zapise Endrjua Langa (*Tajna totema*, 1905). Zaslugu za razumevanje važnosti totemizma za praistoriju čovečanstva pripisujem Škotlandaninu Ferguson Meklenanu (1869–1870). Totemističke institucije bile su, ili su još i danas, osim kod domorodaca u Australiji, proučavane i kod severnoameričkih Indijanaca, zatim kod naroda sa ostrva iz Okeanije, u istočnoj Indiji i u velikom delu Afrike. Ipak, neki tragovi i ostaci koji se inače vrlo teško tumače, dopuštaju zaključak da je totemizam jednom postojao

Sad bi, najzad, trebalo da razmotrimo one karakteristike totemističkog sistema zbog kojih je on i izazvao interesovanje psihoanalitičara. Gotovo svugde gde vlada totem postoji i zakon da pripadnici istog totema ne smeju da stupaju u međusobne seksualne odnose, i, u skladu s tim, da ne smeju da stupaju u brak. Ovo je egzogamija povezana s totemom.

Ova zabrana strogo se sprovodi i veoma je neobična. Nije zasnovana ni na čemu što smo do sada saznali o pojmu ili karakteristikama totema i nije jasno kako je uopšte i ušla u totemistički sistem. Stoga, ne čudi nas što neki istraživači pretpostavljaju kao gotovo sigurnu činjenicu da u početku i u ovom smislu egzogamija nije ni bila povezana sa totemističkim sistemom, već da mu je, u jednom trenutku, bila jednostavno pridodata bez neke dublje veze, i to onda kada se javila potreba za ograničavanjem bračnih

i kod arijevskih i semitskih naroda iz Evrope i Azije, tako da su mnogi istraživači skloni tome da u njemu prepoznaju neophodnu i svugde prisutnu fazu u razvoju čovečanstva. Pitanje koje se postavlja je kako su ljudi iz pradavnih vremena došli do toga da oblikuju totem, odnosno, da iz svog porekla od neke životinje stvore osnove za svoje društvene obaveze, kao i – kako ćemo to uskoro saznati – osnove za svoja seksualna ograničenja. O ovome postoje brojne teorije, čiji pregled nemački čitaoci mogu da pronađu u radu *Psihologija naroda* Vundta (II deo, *Mit i religija*), ali ne i opšte slaganje sa njima. Obecavam da ću problem totemizma da obradim u okviru posebne studije u kojoj ću pokušati da pronađem rešenje primenom psihoanalitičkog načina razmišljanja (uporedi četvrtu raspravu u ovoj knjizi). Ipak, teorija totemizma nije samo sporna, već o njoj ne može da se govori uopšteno, kako se to pokušalo da se čini. Naime, ne postoji nijedna tvrdnja koju ne bi trebalo nadopuniti izuzecima ili primedbama. Ne sme da se zaboravi da su čak i ovi primitivni i konzervativni narodi u izvesnom smislu stari narodi, kao i to da je već prošlo mnogo vremena tokom kojeg se i kod njih ono praispravno ipak razvijalo i menjalo. Na taj način se totemizam kod naroda kod kojih i danas postoji nalazi na različitim nivoima razgrađivanja, propadanja, prelaska u druge društvene i religiozne institucije ili je na nivou stagnacije, koji bi ipak mogao da bude dosta udaljen od svog izvornog oblika. Teškoću predstavlja i to da nije baš lako zaključiti šta je u aktuelnim odnosima veran odraz prošlosti, a šta treba da se smatra sekundarnim odstupanjima.